

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/55/109-113>

Süleyman Mirzayev

Sakarya Universitesi

<https://orcid.org/0009-0001-0995-0569>

suleymanmirzayev55@gmail.com

Madde bağımlılığı ile mücadelede sosyal politikanın rolü

Özet

Bu makalede, madde bağımlılığı ile mücadelede sosyal siyasetin rolü çok geniş bir yaklaşımla ele alınmıştır. Madde bağımlılığı, insanların fiziksel ve psikoloji sağlığını olumsuz etkileyen, aynı zamanda, cemiyetin tümünü tehdit eden bir problem olarak görülüyor. Sosyal siyasetin önleyici eğitim programları, aile destek hizmetleri, gençlik siyasetleri ve rehabilitasyon programları aracı ile bağımlılıkla mücadelede etkili veriler sunduğu vurgulanmıştır. Türkiyede yapılan kurumsal mücadele mekanizmaları incelenmiş, Yeşilay, AMATEM ve sosyal hizmet kuruluşlarının birlikte çalışmasının önemi ortaya konulmuştur. Araştırmanın sonucunda, madde bağımlılığıyla etkin mücadelenin yalnızca bütüncül, hak temelli ve sürdürülebilir sosyal siyaset yoluyla mümkün olacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: madde bağımlılığı, sosyal politika, önleyici hizmetler, rehabilitasyon, sosyal hizmet

Süleyman Mirzayev

Sakarya Universiteti

<https://orcid.org/0009-0001-0995-0569>

suleymanmirzayev55@gmail.com

Maddələrə aludəçiliklə mübarizədə sosial siyasətin rolu

Xülasə

Bu məqalədə sosial siyasətin narkomaniyaya qarşı mübarizədə rolundan çox geniş yanaşmadan bəhs edilir. Narkotik maddələrdən sui-istifadə insanların fiziki və psixoloji sağlamlığına mənfi təsir göstərən və bütövlükdə cəmiyyəti təhdid edən problem kimi qiymətləndirilir. Sosial siyasətin profilaktik maarifləndirmə proqramları, ailəyə dəstək xidmətləri, gənclər siyasəti və reabilitasiya proqramları vasitəsilə narkomaniya ilə mübarizədə effektiv məlumatlar təqdim etdiyi vurğulanır. Türkiyədə institusional mübarizə mexanizmləri araşdırılmış və Yaşıl Aypara, AMATEM və sosial xidmət təşkilatları arasında əməkdaşlığın əhəmiyyəti ortaya qoyulmuşdur. Tədqiqat nəticəsində belə qənaətə gəlinir ki, narkomaniyaya qarşı effektiv mübarizə yalnız bütöv, hüquqa əsaslanan və davamlı sosial siyasətlə mümkün ola bilər.

Açar sözlər: maddə asılılığı, sosial siyasət, profilaktik xidmətlər, reabilitasiya, sosial iş

Suleyman Mirzayev

Sakarya University

<https://orcid.org/0009-0001-0995-0569>

suleymanmirzayev55@gmail.com

The Role of Social Policy in Combating Substance Addiction

Abstract

In this article, the role of social policy in the fight against substance abuse is discussed from a very broad approach. Substance abuse is seen as a problem that negatively affects people's physical and psychological health and threatens society as a whole.

It is emphasized that social policy offers effective data in the fight against addiction through preventive education programs, family support services, youth policies and rehabilitation programs. Institutional struggle mechanisms in Türkiye have been examined and the importance of cooperation between the Green Crescent, AMATEM and social service organizations has been revealed. As a result of the research, it is concluded that effective fight against substance addiction can only be possible through holistic, rights-based and sustainable social policy.

Keywords: *substance addiction, social policy, preventive services, rehabilitation, social work*

Giriş

Madde bağımlılığı, şimdiki toplumun yalnızca bireysel olarak bir sağlık sorunu değil, aynı zamanda, ciddi bir cemiyet sorunu olarak kabul ediliyor. Psikoaktif madde kullanımı insanların zihinsel ve fiziksel sağlığını bozmanın yanı sıra aile ilişkisine vurduğu zarar, eğitim ve istihdam, suç oranlarının artması ve toplumun genel hayatını olumsuz şekilde etkiliyor (Güler ve Akın, 2019). Bu durum, madde bağımlılığının yalnızca tıbbi yaklaşımlarla değil, sosyal boyutlarını göz önüne alarak hareket etmemizi söylüyor. Madde bağımlılığı ile mücadele zamanı devletin rolü, sosyal siyaset araçlarıyla belirleyici bir nitelik taşıyor. Sosyal siyaset, insanların refahını artırmaya yönelik koruyucu, önleyici ve telafi edici uygulamalar sunar. Yoksulluk, işsizlik, eğitime kısıtlı erişim ve sosyal dışlanma gibi yapısal eşitsizlikler, insanları madde kulanıma teşvik eden nedenler sırasında yer almaktadır (Altan ve Şişman, 2021). Bu bağlamda, sosyal siyaset, madde bağımlılığının hem nedenleriyle savaşmak, hem de ortaya çıkan neticeni iyileştirme nedeni olarak güzel bir yöntemdir. Toplumun farklı kesimlerini etkileyen bu problemle mücadelede sadece sağlık hizmetleri değil, aynı zamanda eğitim, istihdam, sosyal yardım ve aile destek hizmetleri bütüncül şekilde hareket ediyor. Esasen çocuklar, işsiz insanlar, gençler ve düşük gelir grubuna mensub insanlar daha çok madde bağımlısı riski taşımaktadır (Demirbaş, 2020).

Bu çalışmanın amacı, madde bağımlılığıyla mücadelede sosyal siyasetin rolünü ortaya çıkarmak ve koruyucu, bütüncül ve gerekli yaklaşımlarla bu bağımlılığın azaltılmasına teşvik etmektir.

Araştırma

Madde Bağımlılığı Tanım ve Toplumsal Boyut. Madde bağımlılığı, insanın merkezi sinir sistemini etkileyen psikoaktif bir maddeyi devamlı ve zorlayıcı bir şekilde kullanması, bu kullanımı bırakmakta güçlük çekmesi sebebi ile fizyolojik, psikolojik ve sosyal işlevselliğinde bozulmalar yaşaması vaziyeti olarak tanımlanır (World Health Organization (WHO), 2023). Bağımlılık sadece maddenin fiziksel etkileriyle değil, aynı zamanda davranışsal, duygusal ve sosyal hayatta derin bozulmalara yol açar. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi'ne (UNODC) esasen dünya genelinde 2022 itibarıyla tahmini 296 milyon kişi en az bir kez yasa dışı madde kullanmıştır ve bu oran her yıl artış göstermektedir (UNODC, 2023). Toplumsal düzeyde baktığımız zaman madde bağımlılığı, sosyal yapının temelini tehdit eden bir halk sağlığı problemidir. Madde kullanımı insanların üretkenliğini azaltarak ekonomik kayıplara yol açıyor (Yapıcı ve Uğurlu, 2017). Esasen madde kullanımına bağlı olan suç oranları, toplumda güvenlik algısına ciddi zarar vermektedir. Bağımlılık olgusu, sadece insanların bireysel tercihlerle açıklanmayacak kadar büyük bir sorun olup, toplumsal eşitsizlikler, göç, eğitime erişim eksikliği, işsizlik gibi yapısal faktörlerle doğrudan bağlantılıdır (Kalaycıoğlu, 2018). Esasen sosyoekonomik bakımdan dezavantajlı insanlar madde bağımlılığına karşı daha savunmasızdır. Bu durum, bağımlılığın aynı zamanda bir sosyal dışlanma olgusu yarattığı da toplum sorunlarına en güzel örnektir. Madde bağımlılığı toplumsal normları, değerleri ve kanunları, aynı zamanda sosyal bağlantıları zedeleyerek sosyal çözülmeye yol açar. Bağımlı insanların damgalanması ve toplum tarafından sosyal dışlanmaya mecbur bırakılması bireyin düştüğü durumu daha zor hale getiriyor (Açıkel, 2021). Bu durumda, madde bağımlılığı yalnızca tedavi edilmesi gereken bir sağlık sorunu değil, aynı zamanda önlenmesi, anlaşılması ve dönüştürülmesi gereken bir sosyal sorun olarak kabul ediliyor.

Sosyal Politika Kavramı ve Bağımlılıkla İlişkisi. Sosyal politika, insanların toplumsal refahını artırmak, sosyal adaleti sağlamak ve toplumsal eşitsizlikleri azaltmak amacıyla devletin müdahale

ettiği bir kamu siyaseti alanıdır. Klasik anlamda sosyal siyaset, yoksullukla mücadele, işsizlik, sağlık, barınma, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlarda elverişsiz grupların korunmasına fokuslanır (Altan ve Şişman, 2021). Modern sosyal siyaset yaklaşımları ise sadece koruyucu değil, aynı zamanda güçlendirici, kapsayıcı sosyal hizmet uygulamalarının da içermektedir. Bu durumda, sosyal politika, toplumsal riskleri azaltmaya ve insanların yaşam kalitesini artırmaya dönük bir araç işlevi görür.

Madde bağımlılığı, doğrudan sağlıkla ilişkili görünse de, sosyal kökenleri ve neticeleri itibarıyla sosyal siyasetin müdahale alanlarından biridir. Bağımlılık olgusu, sosyal dışlanma, işsizlik, eğitimsizlik, düşük gelir, göç ve kentleşme gibi çok sayıda esaslı faktörle etkileşim hâlinindedir (Güler ve Akın, 2019). Bu nedenle bağımlılıkla mücadele, sadece insanın rehabilitasyonu ile sınırlı kalmamalı, sosyal siyasetin önleyici ve dönüştürücü gücünden de yararlanmalıdır. Bağımlılıkla bağlantılı sosyal problemler, çoğunlukla insanın yaşam çevresindeki sistemik eşitsizliklerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, düşük sosyoekonomik düzeye sahip insanlarda maddeye yönelme oranı daha yüksek olduğu için, bu kişiler sağlık hizmetlerine ve psikososyal destek mekanizmalarına erişimde daha fazla engelle karşılaşmaktadır (Yapıcı ve Uğurlu, 2017). Bu durum, sosyal politikaların sadece riskleri azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda fırsat eşitliği yaratacak şekilde kurulması gerektiğini göstermektedir.

Sosyal Politikalar Yoluyla Önleyici Mücadele. Madde bağımlılığı ile etkin mücadele en etkili stratejilerden biri, problemi ortaya çıkmadan önce önlemeye odaklanan sosyal politika uygulamalarıdır. Önleyici sosyal politikalar, insanların risk faktörleriyle karşılaşmadan önce güçlendirilmesi, koruyucu çevresel koşulların oluşturulmasını ve cemiyetin farkındalığını artırılmasını hedefler (Demirbaş, 2020). Bu çerçevede sosyal devlet, insanların yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik esaslı sosyal müdahale programları geliştirerek bağımlılık riskini azaltabilir.

1. Eğitim Politikaları: eğitim, madde bağımlılığına karşı en etkili uzun vadeli koruma yöntemlerinden biridir. Esasen ilk ve orta öğretim düzeylerinde verilen yaşam becerileri eğitimi, genç bireylerin stresle baş etme, hayır diyebilme ve sağlıklı karar alma yetkilerini geliştirir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın "Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi" gibi programları, öğrencilere erken yaşta bilinç kazandırmayı hedeflemektedir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2022). 2. Aile Destek Politikaları: aile yapısının güçlü olması, bağımlılıkla mücadelede koruyucu bir faktördür. Aile içi vaziyetin zayıf olduğu, ihmalin ve ya şiddetin yaşandığı ortamlarda madde kullanımı riski daha yüksektir (Güler ve Akın, 2019). Sosyal hizmet kurumları tarafından sunulan aile danışmanlığı, ebeveyn eğitimi ve sosyal yardım destekleri, esasen risk altındaki ailelerin destelenmesinde önemli rol oynar. Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP), bu tür önleyici müdahale mekanizmalarının somut bir örneğidir. 3. Gençlik Politikaları ve Sosyal Katılım: gençlerin madde kullanımına yönelmesinin karşısını almak için sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerin desteklenmesi büyük önem taşır. Gençlik merkezleri, spor kulüpleri ve gönüllülük temelli etkinlikler, genç insanların aidiyet duygularını azaltarak sosyal dışlanmayı önler (Kalaycıoğlu, 2018). Esasen boş zamanların yapıcı faaliyetlerle değerlendirilmesi, madde kullanımı riskini azaltır. 4. Medya ve Toplumsal Farkındalık: toplum genelinde madde kullanımının zararları mevzusunda bilinç düzeyinin artırılması, önleyici mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır. Kamu spotları, sosyal medya kampanyaları ve sivil toplum kuruluşlarının (STK'ların) yürüttüğü bilgilendirme faaliyetleri, insanlarda farkındalık oluşturma hatta madde kullanımını özendirici algıların da önüne geçmeyi hedeflemektedir (Açıkel, 2021). Bu noktada medya okuryazarlığı eğitimi esaslı bir destekleyici yöntemdir. 5. Sosyal Yardımlar ve Risk Azaltıcı Politikalar: yoksulluk ve işsizlik, insanları bağımlılığa karşı daha savunmasız bırakıyor. Bu bağlamda sosyal yardımlar, sadece geçici ekonomik destek olarak değil, aynı zamanda bağımlılık riskini azaltan önleyici bir sosyal politika aracı olarak görülmektedir. Özellikle genç işsizlere ve dezavantajlı gruplara yönelik mesleki eğitim ve istihdam siyasetleri, insanların üretkenliğini artırarak sosyal entegrasyonu güçlendirir (Altan ve Şişman, 2021).

Sosyal politikalar yoluyla önleyici mücadele sadece bireyi hedef alan değil, aynı zamanda aileyi, okulu ve toplumu içine alan çok katmanlı bir yaklaşım gerektirir. Bu bütüncül önleyici model, madde bağımlılığı gibi karmaşık sosyal problemlerin temelinde yatan yapısal nedenleri ortadan kaldırmada anahtar rol oynamaktadır.

Sosyal Politikalar Yoluyla Tedavi ve Rehabilitasyon. Madde bağımlılığıyla mücadelede sadece önleyici stratejiler değil, aynı zamanda tedavi ve rehabilitasyon zamanları da büyük önem taşır. Bağımlılık, insanın hem fizyolojik, hem de psikososyal işlevlerini bozan karmaşık bir vaziyet olduğundan, iyileşme süreci sadece tıbbi müdahalelerle sınırlı tutulamaz. Bu noktada sosyal politikalar, bağımlılıkla mücadelede tedaviye erişimi kolaylaştıran, tedavi sonrası sosyal uyumu sağlayan ve insanın toplumsal yaşama yeniden entegrasyonunu destekleyen uygulamalarla önemli işler görür (Güler ve Akın, 2019).

1. Tedaviye Erişim ve Kurumsal Destek Mekanizmaları. Bağımlı insanların tedavi hizmetlerine zamanında ve eşit biçimde erişebilmesi sosyal adaletin gereğidir. Türkiye’de bu hedefle faaliyet gösteren Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezleri (AMATEM) ve Çocuk-Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezleri (ÇEMATEM), devlet tarafından desteklenen sağlık kurumları olarak önemli bir işlev üstlenmektedir. Bununla birlikte, bu kurumlara ulaşım, kapasite yetersizlikleri ve sosyal damgalama gibi nedenlerle hizmet erişim sınırlı kalabilmektedir (Demirbaş, 2020). Bu nedenle sosyal politikaların, bölgesel eşitsizlikleri azaltıcı bir şekilde azaltılması ve tedavi hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

2. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rolü. Tedavi zamanında sosyal hizmet uzmanlarının rolü kritik yer kaplıyor. Uzmanlar, insanın sadece klinik değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve ailevi ihtiyaçlarını da değerlendirerek bütüncül ve önleyici bir müdahale planı geliştirir. Psikososyal destek, aile ile iş birliği, sosyal yardım yönlendirmeleri ve kriz müdahale teknikleriyle bağımlı insanın güçlendirilmesi sağlanır (Açıkel, 2021; Şahin, 2020). Sosyal hizmetlerin birey merkezli ve insan hakları ilkel yaklaşımı, bağımlılığın yeniden üretimini engelleyici bir çerçeve sunar.

3. Rehabilitasyon ve Yeniden Topluma Kazandırma. Bağımlılıkla mücadele en zayıf halkalardan biri, tedavi sonrasında insanın topluma yeniden kazandırılmasıdır. Bu süreçte istihdam, eğitim, barınma ve sosyal destek hizmetlerinin koordinasyonu esastır. Sosyal siyasetler, esasen kamu destekli istihdam projeleri, geçici barınma imkanları ve mesleki eğitim kursları ile bu alanda yapılandırılmış rehabilitasyon zamanlarını destekler (Altan ve Şişman, 2021). Zaten, sivil toplum kuruluşları ve gönüllülük temelli rehabilitasyon programları da insanların aidiyet duygusunu geliştirmede etkili olmaktadır.

4. Damgalama ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele. Bağımlı insanların karşılaştığı en büyük engellerden biri toplumsal damgalanma ve ayrımcılıktır. Bu durum, insanların tedaviye başvurma motivasyonunu azaltmakla ve topluma yeniden katılımlarını zorlaştırmaktadır. Sosyal siyasetlerin, sadece hizmet sunumunu değil, aynı zamanda toplumda farkındalık ve kabul düzeyini artırmak da hedeflemesi gereklidir. Medya kampanyaları, toplum temelli sosyal entegrasyonu projeleri ve pozitif ayrımcılık içeren düzenlemeler, böyle yapısal önyargılarla mücadelede etkili olabilir (Yapıcı ve Uğurlu, 2017).

5. Bütüncül ve Hak Temelli Yaklaşımın Önemi. Tedavi ve rehabilitasyon süreçlerinde başarı, ancak bütüncül bir yaklaşımla mümkündür. Bu yaklaşım, insanın sadece madde kullanımını değil, aynı zamanda barınma, beslenme, güvenlik, istihdam ve sosyal destek gibi temel haklarını da kapsayan önemli bir müdahaleyi gerektirir. Bu yaklaşım, sosyal dışlanmayı önleyerek insanın sosyal bütünlük içinde yaşamını yeniden kurmasını sağlar (Kalaycıoğlu, 2018).

Sonuç

Madde bağımlılığı, sadece bireysel sağlık sorunu olarak değil, aynı zamanda derin toplumsal boyutları olan yapısal bir sorun olarak ele alınmalıdır. Bu olgu, insanın psikolojik, fiziksel ve sosyal işlevlerini bozan çok yönlü etkiler yaratmakta, aynı zamanda aileyi, toplumu ve ekonomik sistemi doğrudan etkilemektedir. Bağımlılığın sebepleri bireysel zafiyetlerden çok, yoksulluk, şizlik, sosyal dışlanma, kentleşme, eğitime erişim eksikliği gibi toplumsal koşullarla yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda, bağımlılıkla mücadelede yalnızca tıbbi çözümlerle değil, esaslı sosyal siyasetlerle yürütülmelidir. Sosyal politikalar, bağımlılığın hem öncesinde hem de sonrasında aktif bir rol üstlenmektedir. Koruyucu politikalar yoluyla insanların risk faktörleriyle karşılaşmadan önce desteklenmesi eğitim, aile desteği, gençlik faaliyetleri ve toplumsal farkındalık gibi çok ölçülü

stratejilerle mümkündür. Bu kapsamda, esasen dezavantajlı gruplara yönelik sosyal yardımlar, istihdam siyasetleri ve sosyal hizmetler, bağımlılığın ortaya çıkmasını önleyici bir etken görevi gibi görmektedir. Öte yandan, bağımlı insanların tedavi ve rehabilitasyon süreçlerinde sosyal politikaların dönüştürücü gücü açıkça görülmektedir. AMATEM ve benzeri kurumlar aracılığıyla sağlık hizmetlerine erişim sağlanırken sosyal hizmet uzmanları, istihdam danışanları ve psikososyal destek ekipleriyle insanın topluma yeniden kazandırılması hedeflenmektedir. Ancak, tüm bu süreçlerin başarılı olabilmesi için yalnızca hizmet sunumu değil, aynı zamanda toplumun damgalayıcı bakış açısının da dönüştürülmesi gerekmektedir. Rehabilitasyon aşaması ise bağımlı insanın toplumsal hayata yeniden kazandırılmasında kilit rol oynamaktadır. Eğitim, meslek edindirme, barınma ve sosyal aidiyet duygusunun güçlendirilmesi gibi destek unsurları, bu zamanın sürdürülebilirliğini göstermektedir. Ancak ne yazık ki, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de bu zamanlar esasen tedavi sonrasında zayıflamakta ve insanlar yeniden risk altına girmektedir. Türkiye özelinde bakıldığında, bağımlılıkla mücadele alanında birçok sosyal politika uygulaması hayata geçirilmiş olmakla birlikte, uygulamalarda kurumsal eşgüdüm eksiklikleri, bölgesel kaynak dengesizlikleri ve sürdürülebilirlik problemleri dikkat çekmektedir. Bu nedenle bağımlılıkla mücadelede etkili neticeler alınabilmesi için temel etkenler hayata geçirilmeli ve olumlu sonuçlar karşılaştırılmalıdır. Sosyal politikanın, madde bağımlılığı üzerindeki etkisi, aslında yalnızca bireyi değil toplumu ve toplumun farkındalıklarını koruyarak güvenli ortam yaratmaktır. Güvenli bir toplum sağlam temele dayanır. Sosyal politikanın hedefi tam olarak sağlam temelli güven esaslı bir toplum yaratmak ve korumaktır. Sonuç olarak, madde bağımlılığıyla etkili mücadele ancak kapsayıcı, devamlı, hak temelli ve cemiyeti bütün olarak gözeten sosyal politikalarla mümkündür. Bu mücadelenin başarısı, sadece devletin değil, insanın, ailenin, sivil toplumun ve yerel toplulukların ortak sorumluluk almasıyla sağlanabilir. Bağımlı insanların topluma yeniden kazandırılması, aynı zamanda toplumsal barışın, refahın ve sosyal adaletin de bir işaretidir.

Kaynakça

1. Açık, C.H. (2021). Madde bağımlılığı ve sosyal dışlanma: Sosyal hizmet bakış açısıyla değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 185–202. https://doi.org/10.1501/Sbeder_0000000264
2. Altan, Ö.Z., & Şişman, Y. (2021). *Sosyal politikanın temel konuları*. Nobel Akademik Yayıncılık.
3. Demirbaş, H. (2020). Madde bağımlılığı ile mücadelede eğitim politikalarının rolü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 25–40. <https://doi.org/10.9775/tsad.2020.02>
4. Güler, C., & Akın, L. (2019). *Halk sağlığı*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
5. Kalaycıoğlu, S. (2018). Gençlik politikaları ve sosyal dışlanma. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 11–24.
6. Şahin, F. (2020). Madde bağımlılığıyla mücadelede sosyal hizmet uygulamalarının önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 31(1), 95–112.
7. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2022). *Bağımlılıkla mücadele eğitimi programı*. <https://www.meb.gov.tr>
8. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021). *Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Programı (TBM)*. <https://www.saglik.gov.tr/TR,63462/turkiye-bagimlilikle-mucadele-programi.html>
9. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Madde bağımlılığı ile mücadele stratejileri*. <https://www.aile.gov.tr>
10. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2022). *World Drug Report 2022*. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr2022.html>
11. World Health Organization. (2023). *Substance use and mental health*. <https://www.who.int>
12. Yapıcı, A., & Uğurlu, M. (2017). Madde bağımlılığı ve sosyal dışlanma ilişkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(1), 73–89.

Alındığı tarih: 08.11.2025

Onaylanma tarihi: 11.02.2026